

Har den sociala bostadspolitiken flyttat ut?

En kvalitativ innehållsanalys av hur Socialdemokraternas syn på
bostadspolitik förändrats sedan 1970-talet

Abstract

De senaste 50 åren har den svenska bostadspolitiken förändrats stort. Avregleringar och liberaliseringar har skett i system som utformats med ambitionen att ge korrektiv till marknadskrafterna och gynna boendeformer som inte styrs av ekonomisk vinst. Socialdemokraterna, som varit drivande i hur den svenska bostadspolitiken organiserats, har under samma tid rört sig mot mitten på den politiska skalan. Med utgångspunkt i dessa observationer undersöker denna uppsats om Socialdemokraternas syn på bostadspolitik förändrats ideologiskt sedan 1970-talet. Med nedslag i 1970-talet, 1990-talet och 2010-talet studeras de aktuella versionerna av partiets program tillsammans med utdrag ur riksdagsdebatter där bostadsfrågor behandlas. Mats Lindbergs analytiska verktyg VBF-triaden används för att bryta ner materialet i beståndsdelar och analysera det ideologiskt. Resultaten visar att Socialdemokraterna tonat ner klassiskt funktions socialistiska principer och visat inslag av både nyliberalism och socialliberalism, men att inget totalt ideologiskt skifte har skett.

Nyckelord: Socialdemokraterna, ideologianalys, bostadspolitik, VBF-triaden, funktions socialism, socialliberalism, nyliberalism.

Antal ord: 7909

Innehåll

1. Inledning	1
1.1. Syfte och frågeställning.....	1
2. Bakgrund	2
2.1. Efterkrigstidens bostadspolitik: jämlikhetssträvan och miljonprogram.....	2
2.2. 1980-talet: nyliberalism och finansiella avregleringar.....	3
2.3. Bostadspolitiken sedan 1990-talet: kris och liberalisering.....	3
3. Teori	5
3.1. Idé- och ideologianalys	5
3.2. Lindbergs VBF-triad	5
3.3. Funktionssocialism.....	6
3.4. Socialliberalism.....	7
3.5. Nyliberalism.....	9
4. Metod och material	10
4.1. Beskrivande idéanalys.....	10
4.2. VBF-triaden.....	11
4.3. Material och avgränsningar	12
4.4. Tidigare forskning	13
5. Undersökning och analys	14
5.1. 1970-talet.....	14
5.1.1. Partiprogram 1975	14
5.1.2. Debatt 1974: Bergman	15
5.1.3. Sammanfattning 1970-talet.....	16
5.2. 1990-talet.....	17
5.2.1. Partiprogram 1990	17
5.2.2. Debatt 1999: Olander.....	18
5.2.3. Sammanfattning 1990-talet.....	19
5.3. 2010-talet.....	20
5.3.1. Partiprogram 2013	20
5.3.2. Debatt 2017: Andersson.....	21
5.3.3. Sammanfattning 2010-talet.....	22
6. Resultat och diskussion	23
6.1. Slutsats	24

1. Inledning

Det är omöjligt att bortse från boendet som en fundamental del av våra liv. Både när bostaden är tillfredsställande och när den finner sig bristfällig gör det sig tydligt påmint i våra dagliga liv. På ett sätt kan bostaden ses som en grundläggande del av välfärden då tillgången till, eller avsaknaden av en bostad i grunden påverkar våra möjligheter till ett gott liv. Bostadspolitiken har också länge setts som en del av välfärdspolitiken i Sverige, men har också förts i symbios med marknaden till skillnad från exempelvis skolan och vården. Bostaden beskrivs som en social rättighet som staten har ett allmänt ansvar för ”men inte som en formell utkrävbar rätt för den enskilde” (Bengtsson & Grander 2023:465). Den har alltså en unik position i välfärdssektorn som skiljer sig från skola och vård som karaktäriseras av direkt offentlig tilldelning (Bengtsson & Grander 2023:60).

Med utgångspunkt i bostaden som en essentiell del i våra liv och dess unika roll i välfärdspolitiken, samt att bostadsfrågan under vår uppväxt främst cirkulerat kring teman såsom bostadsbrist, ökade boendekostnader samt en växande bostadsbubbla, (Bengtsson & Grander 2023:12), väcktes intresset för att undersöka hur bostadsfrågan diskuterats i Sverige under tidigare decennier. Med tanke på att Socialdemokraterna varit det parti som varit mest inflytelserik inom den svenska politiken (NE, 2024) fann vi mest talandet att spåra en eventuell förändring inom socialdemokraternas bostadspolitik.

Sedan 1970-talet har det skett en renässans för nyliberala värderingar som kommit att sätta stor prägel på västvärldens civilisationer (Steger & Roy 2021:101). Det har även visat sig inom den svenska socialdemokratin som gradvis rört sig mot ökad marknadslogik och individualism (Hinnfors 2015:140). Vår nyfikenhet väcktes inför om det även går att se en ideologisk förskjutning inom Socialdemokraternas bostadspolitik och på vilket sätt den i så fall förändrats. Vad har den rört sig ifrån, vad har den rört sig till och går det att se ett ideologiskt rörelsemönster som liknar den vi sett i samhället generellt?

1.1. Syfte och frågeställning

Syftet med vår uppsats är att undersöka Socialdemokraternas syn på bostadspolitiken över tid. Vi har inte för avsikt att presentera förklaringar till de studerade förändringsmönstren, eller att

uttala oss om hur politiken bör föras. Vi menar att en ideologisk kartläggning av Socialdemokraternas syn på bostadsfrågor är en nog intressant uppgift i sig, givet partiets historiska profilering på dessa och de politiska förändringar vi kan observera på bostadsområdet. Vi avstår också från att närmare studera praktisk politik och reformer som genomförts. Genom att ideologiskt studera partiprogram och debattuttalanden vill vi istället säga något om vad partiet och dess företrädare idealt sett *velat* göra, och vad det säger om ideologiska grundvärden. Frågeställningen vi utgår från i undersökningen är alltså följande:

- Har det skett en ideologisk förändring av Socialdemokraternas syn på bostadsfrågan mellan 1970-talet och idag? Hur har den i så fall sett ut?

2. Bakgrund

2.1. Efterkrigstidens bostadspolitik: jämlikhetssträvan och miljonprogram

Den bostadspolitiska modell som utarbetades under första halvan av 1900-talet präglades av socialdemokratins framgångar. I den bostadssociala utredningen från 1946 befästes marknaden som den huvudsakliga mekanismen för fördelning av bostäder, medan politiken tog som uppgift att sätta marknadens spelregler. Bostaden etablerades därmed som en del av välfärdspolitiken (Birgersson 2008:3-4). Ambitionen resulterade i institutioner och principer som Bengtsson och Grander (2023:39) benämnt bostadspolitikens grundpelare.

Till att börja med etablerades en princip om att den svenska bostadspolitiken skulle bedrivas generellt och erbjuda goda bostäder för alla, snarare än som socialhjälp för de mest utsatta (Bengtsson & Grander 2023:329). Dessutom formulerades principen om neutralitet mellan upplåtelseformer, det vill säga att boendekostnaderna skulle vara lika för den enskilde oavsett om den hyr eller äger sitt boende, samtidigt som politiken inte skulle utformas för att uppmuntra någon av upplåtelseformerna (Bengtsson & Grander 2023:327). I praktiken menar Bengtsson och Grander att principen innebär ett uppvärderande av hyresrätten i en sorts ”hyresrättsregim”, i vilken hyresrätten ses som en fullvärdig upplåtelseform för alla typer av hushåll i alla skeden av livet och bostadskarriären” i kontrast till en bostadsrättsregim där ägande främjas politiskt (Bengtsson & Grander 2023:353).

Från det sena 50-talet inrättades kommunala allmännyttiga företag, befriade från vinstintresse för att erbjuda modern kvalitet till låga hyror (Birgersson 2008:6-7). Allmännyttan gynnades ekonomiskt, bland annat genom fördelaktiga lånevillkor jämfört med privata bostadsbolag (Bengtsson & Grander 2023:329). Från mitten av 1970-talet fick deras hyresnivåer dessutom en mer normerande roll än tidigare, när en tidigare hyresreglering togs bort och en hyra blev oskälig om den överskred allmännyttans med mer än 5% (Birgersson 2008:7).

Alla dessa principer kan sägas vara synliga i det s.k. miljonprogrammet, det statliga målet om att på 10 år efter 1965 uppföra en miljon nya bostäder. På så sätt skulle bostadsköerna kortas och den fortfarande utbredda trångboddheten (1960 uppmätt till 43%) minskas (Birgersson 2008:8; Bengtsson & Grander 2023:127). Allmännyttan och kooperativa bostadsbolag var centrala för målets uppfyllande och ökade sina andelar av det totala bostadsbeståndet kraftigt under 1960-talet (Bengtsson & Grander 2023:96).

2.2. 1980-talet: nyliberalism och finansiella avregleringar

Efter 1970-talets ekonomiska nedgång spreds idéer om staten som resursslukande, ineffektiv och föråldrad. Botemedlet sågs i en nyliberal renodling av staten till att syssla med ”kärnverksamheter” samt konkurrens och effektivitet som drivande värden (Ahlbäck Öberg & Sundström 2020:241). Tunga delar av socialdemokratin omfamnade reformagendan. Med finansminister Kjell-Olof Feldt i spetsen drev Finansdepartementet under det sena 1980-talet på för att den offentliga förvaltningen skulle effektiviseras och inspireras av det privata näringslivet (Ahlbäck Öberg & Sundström 2020:241-242). Finansmarknaderna avreglerades 1985, vilket inledde en hastig låne- och spekulationskarusell som fick värdet på fastigheter att skjuta i höjden. När kreditinstitut och banker inte visade sig ha täckning för sin utlåning följde en enorm osäkerhet i finanssfären (Englund 1999:89-90). Den svenska ekonomin skulle möta både växande problem och ökade liberaliseringar under åren som följde.

2.3. Bostadspolitiken sedan 1990-talet: kris och liberalisering

I början av 1990-talet genomlevde Sverige den största ekonomiska nedgången på decennier. Mellan 1990 och 1993 ökade arbetslösheten från 1,7 till 8,3 procent och ett offentligt överskott på 19 miljarder blev till 210 miljarders underskott. Riksbankens styrränta låg under en period

på 500 procent (Birgersson 2008:9-10). Den socialdemokratiska valförlusten 1991 inledde det Bengtsson och Grander kallar för den bostadspolitiska *avvecklingsfasen*, präglad av nedprioritering och liberalisering, även om fröna till avvecklingen alltså kan sägas ha såtts redan under 80-talet (Bengtsson & Grander 2023:134).

Efter maktskiftet förändrades bland annat bostadsbyggandets finansiering. Socialdemokraterna hade på 1970-talet varit drivande i att staten skulle överta ränterisken från privata byggherrar (Birgersson 2008:5). Med höga marknadsräntor och ökade byggkostnader drevs dock de offentliga kostnaderna upp och beskrevs med tiden som ett hot mot hela den svenska ekonomin (Bengtsson & Grander 2023:135). Det fattades därför beslut 1992 om att subventionerna skulle utfasas, liksom de förmånliga villkor allmännyttan hade haft. Beslutet var dels ett svar på den ekonomiska krisen, men regeringen Bildt var också ideologiskt motiverad av tidens nyliberala ideal. Det ska dock betonas att subventionerna fortsatte fasas ut efter att Socialdemokraterna återtagit regeringsmakten 1994 (Bengtsson & Grander 2023:74-75, 135).

Överlag kom allmännyttans vara eller icke vara upp till diskussion på ett nytt sätt i takt med att privatiseringar av kommunala lägenheter blev vanligare under 90-talet, både i form av ombildningar till bostadsrätter och försäljningar av hela kommunala bestånd till privata bolag (Bengtsson & Grander 2023:239-240). Dessa beslut fattades på kommunal nivå men understöddes av lagstiftning som tillät ombildning 1992 och en allmän diskurs som förordade affärsmässighet och ägande. Efter att Socialdemokraterna återtagit regeringsmakten begränsades dock kommunernas möjligheter till storskalig utförsäljning (Bengtsson & Grander 2023:240-241).

00- och 10-talen präglades av nya maktskiften. Den borgerliga alliansregeringen som tillträdde 2006 avskaffade fastighetsskatten och tog bort regleringarna för allmännyttans privatisering. Man stod även bakom en EU-anpassning 2011, då allmännyttans hyresnormerande roll slopades. Dessutom slogs det fast att verksamheten skulle drivas enligt ”affärsmässiga principer” och åläggas ”marknadsmässiga avkastningskrav” (Bengtsson & Grander 2023:241-243; 339). Den grundläggande tanken med allmännyttan som icke vinstdriven hade alltså formellt försvunnit.

Riksdagsvalet 2014 resulterade i att Socialdemokraterna kunde bilda minoritetsregering med Miljöpartiet (SVT 2014). Regeringen införde 2015 ett investeringsstöd för uppförande av

hyresrätter och studentbostäder som avskaffades i den borgerliga höstbudgeten 2021 (Bengtsson & Grander 2023:341-342). Regeringen blev efter valet 2018 tvungen att ta stöd från Centerpartiet och Liberalerna och ingå det s.k. *januariavtalet* (Teorell m.fl. 2020:68). Avtalet innehöll en mängd överenskommelser som var svårsmälta för socialdemokratin, bland annat en skrivelse om att införa marknadshyror i nyproduktion. Kontroversen kring förslaget ledde till regeringskris och avtalets sammanbrott 2021 (Sveriges Radio 2021).

Som synes har den svenska bostadspolitiken genomgått stora förändringar sedan 1940- och 50-talet. Vissa reformer har Socialdemokraterna själva sjösatt eller genomdrivit, andra har man motsatt sig. Förhoppningen är att vår analys kan bidra till en mer sammanhållen bild av hur partiets syn på bostadsfrågor utvecklats över tid.

3. Teori

3.1. Idé- och ideologianalys

En ideologi kan beskrivas som en sammansättning idéer om hur världen är beskaffad. Ideologier kan liknas vid politiska trossystem som samlar grundläggande värderingar och praktiska rekommendationer (Bergström & Svärd 2018:139). Inom idé- och ideologianalys utgår man ifrån att det är genom att studera människors syn på världen som vi kan få kunskap om den värld de lever och verkar i. Av att studera texter och andra materiella ”spår” av människor kan vi studera deras bakomliggande idéer och få kunskap om världen (Bergström & Svärd 2018:137). Lindberg (2018a:293) menar att ideologibegreppet är komplext och kan inbegripa fler dimensioner än språket och idéerna, som kultur och sociala aspekter. Vår uppsats kommer dock hålla sig till de förstnämnda delarna, och genom språket säga något om idéer och deras roll i politiska budskap.

3.2. Lindbergs VBF-triad

Lindberg tar avstamp i Herbert Tingstens förståelse av politiska ideologier som indelade i värdeomdömen, verklighetsbeskrivningar och föreskrifter - det som kommit att kallas *varat*, *börat* och *görat*. Medan Tingstens begrepp utformats för idékritik är Lindbergs metod specifik avsedd för beskrivande studier och passar alltså våra syften bättre (Bergström & Svärd 2018:146).

Lindberg utgår från en handlingsdriven förståelse av ideologibegreppet. De ideologiska beståndsdelarna är enligt honom intressanta att studera just för att de leder fram till uppmaningar om handling; handlingar som sedan driver en händelseutveckling framåt (Lindberg 2018:522). Vår analys kommer inte nödvändigtvis på samma sätt ha handlingsuppmaningarna i centrum: en förändring av värdeutsagor kan exempelvis vara intressant att studera även om tillhörande handlingsföreskrifter inte gjort motsvarande förflyttning.

För att kunna identifiera en eventuell ideologisk förskjutning inom Socialdemokraternas bostadspolitik behöver vi definiera ett antal ideologier som uttalanden kan ställas emot. Dels har vi valt att utgå från funktionssocialismen, som varit tongivande både för Socialdemokraternas ideologi och den politiska utvecklingen i Sverige under stora delar av 1900-talet (NE, 2024). Dessutom menar vi att socialliberalism och nyliberalism med sina olika grader av stöd för välfärdsprovision är relevanta.

3.3. Funktionssocialism

Funktionssocialism är en typ av reformistisk socialism och utgår ifrån en stark strävan efter att utjämna olikheter och en tro på att människan i sin essens är jämlik. Det är en ideologisk inriktning som har sin utgångspunkt i marxismen men förespråkar en gradvis, icke-revolutionär samhällsförändring framför en revolutionär. Istället har man en stark tilltro till det gemensamma samhällsbyggandet med hjälp av demokratiska metoder (Larsson, 2014:85-86).

Socialismen grundar sig även i tron på att alla människor ska tilldelas ett antal rättigheter och ges en välfärdsplattform från vilken de kan utveckla sina personligheter (Ljunggren, 2008:176). Målet är att frigöra proletariatet från kapitalismens förtryck och att förbättra hela befolkningens ekonomiska och sociala villkor. Om inte absolut jämlikhet ska jämlikhet i möjligheter eftersträvas (Adler-Karlsson 1970:19). Tanken är att förbättrade levnadsvillkor även förbättrar människorna och att det är först när våra grundbehov är tillgodosedda som vi kan utvecklas som personer och bidra till samhällsutvecklingen. Den nationella staten ses alltså som en permanent institution för samhällsbyggande och social ingenjörskonst och ska förbli det viktigaste verktyget för samhällsförändring (Larsson, 2014:86, 94).

Funktionssocialismens karaktär urskiljer sig dock i syn på ägande. Gunnar Adler-Karlsson myntade begreppet funktionssocialism 1967 och anser att: ”Man har bibehållit socialismens mål men valt andra medel att förverkliga dem än att socialisera produktionsmedlen” (Adler-Karlsson 1970:8,19). Till skillnad från andra falanger inom socialismen ser de inte ägande som ett odelbart begrepp utan menar på att ägandet kan fragmenteras i olika funktioner (Adler-Karlsson 1970:20-21). Vissa funktioner kan socialiseras medan andra kan vara privatägda: kontroll och ägande över produktionsmedlen behöver alltså inte vara samma sak (Larsson, 2014:88, 90-92). Denna distinktion mellan att äga och ha tillgång till resurser kan liknas vid den svenska allemansrätten. Även den som inte äger marken har fri tillgång till den och kan fiska, plocka bär och sova i dess skogar (Ljunggren, 2008:176). Man kan således hävda att funktionssocialismen ämnar kombinera kapitalismens välståndsbringande krafter med en socialistisk politik (Adler-Karlsson 1970:40).

Funktionssocialismen ser bostaden som en del av välfärden och en form av social rättighet. (Bengtsson & Grander 2023:465). De är öppna för att låta näringslivet vara privatägt men att de sociala rättigheterna såsom vård och skola ska skyddas av offentliga utförare (Ljunggren 2008:176-177). Bostaden är dock en social rättighet under andra premisser än skola och vård då Adler-Karlsson ger bostaden som exempel på där ägandet är fragmenterat. Hyresgästen kan utöva makt även om bostaden ägs av en privat aktör och fastighetsägaren makt begränsas av staten genom hyresregleringar, fastighetsskatt och regler om boendes rättigheter. Ägandet av bostadsfastigheter är således inte socialiserat men ett antal av funktionerna är det (Adler-Karlsson 1970:21-22). Bostadspolitiken befinner sig alltså i gränslandet mellan näringsliv och välfärd.

3.4. Socialliberalism

Socialliberalismen växte fram som en reaktion mot de sociala orättvisor en fri marknad och minimal stat orsakade och förändrade liberalismens syn på statligt ingripande (Larsson 2014:30). Ideologin ämnar förena två olika målsättningar: ekonomiskt välstånd baserat på marknadsekonomi och en delvis omfördelande välfärdsstat (Bennich-Björkman 1999:42). Man strävar mot att ge individen lika chanser och därmed likartade startvillkor, vilket kräver att staten är stark på vissa ställen och svag på andra. Den osynliga handen räcker inte till som styrande mekanism utan det behövs en synlig hand för att säkra likartade startvillkor och social rättvisa (Rosenberg 1999:51-52).

Även om det finns socialistiska inslag i socialliberalismen har den sin grund i liberalismen och dess syn på individen och staten. Människan ses som en rationell och autonom varelse och att välstånd bäst uppnås av att alla har ansvar för sin egen välfärd (Rosenberg 1999:50). Statens syfte är alltså att skydda individen från statligt förtryck och hennes naturliga rättigheter till liv, frihet och egendom (Larsson 2014:32). Det viktigaste är att individen inte ska ses som ett medel för att uppnå kollektivets syften utan som ett mål i sig (Rosenberg 1999:49). ”Målet är personlighetens utveckling och förverkligandet av det sanna jaget” (Bennich-Björkman, 1999:44).

Den ekonomiska politiken inom socialliberalismen har även den sin grund inom liberalismen och syftar till att skydda det privata ägandet och är generellt skeptisk till för stor politisk styrning av marknaden. Trots att viss reglering av marknaden kan accepteras finns en grundtro på marknadens positiva effekter och Larsson menar på att: ”Socialliberaler kräver att offentliga tjänster tillhandahålls i konkurrens mellan offentliga och privata producenter” (Larsson 2014:39).

Ett dilemma uppstår för socialliberalismen om huruvida ekonomisk tillväxt ska sättas över ekonomisk utjämning och svaret har varit att den ekonomiska tillväxten sätts först. Beskattningen ska alltså vara på så låg nivå att ansträngningar fortfarande belönas, men pass hög att den kan upprätthålla en utjämnande funktion och skydda de svagaste från social utsatthet (Larsson 2014:40).

Trots att funktionssocialism och socialliberalism kan enas i sin strävan att främja social rättvisa har de olika utgångspunkter och värden som de sätter i första rummet. Även om de kan likna varandra i uttryck är funktionssocialismen främsta värde att värna om jämlikhet och ekonomisk utjämning, medan socialliberalismens högsta värde är att skydda individen och dess friheter. Att de sedan närmar sig varandra i praktisk politik kan bero på att de måste kompensera med andra medel för att undvika antingen total social orättvisa, eller individer som helt underkastas kollektivet.

3.5. Nyliberalism

Under 1970-talet växte en ny typ av liberalism fram som motreaktion mot socialliberalismen. Samma vapen som liberalismen hade riktat mot 1600-talets europeiska envälden riktades nu mot den moderna välfärdsstaten (Larsson 2014:140). Målet var återigen att skydda individens rättigheter och frihet att leva det liv hon vill utan statliga ingripanden. Marknadens sågs som det främsta verktyget för att förverkliga människors önskningar medan offentlig sektor och staten snarare sågs som stjälpande hinder (Larsson 2014:139).

Till skillnad från andra typer av liberalism tillskriver nyliberalismen individens rättigheter en högre status och ser dem som okränkbara. Hur samhället ska organiseras är därmed en fråga om avgränsning mellan individers rättigheter och statsmaktens legitima verksamhetsfält (Larsson 2014:141). En minimal stat förespråkas således för att inte inskränka individens rättigheter.

Människan ses i grunden som olik med olika behov och söker således att finna lycka på olika platser. Hon vet bäst hur hon kan tillfredsställa sina behov och kapitalism anses vara det bästa systemet för att förverkliga och ta tillvara på människors olikheter. Människan betraktas dock som jämlik i sin rationalitet och goda förmåga att agera på marknaden (Larsson 2014:142-143).

Rätten till egendom är något som nyliberaler håller högt. Robert Nozick, en av nyliberalismens urfäder menar på att så länge en egendom har förvärvats på ett rättmätigt sätt har ingen rätt att frånta mig egendomen. Fördelningen av resurser i världen är således resultatet av många individuella beslut och inget som staten ska lägga sig i. (Nozick 2001:205) Ojämlighet kan alltså accepteras och legitimeras som rättvis så länge den skett genom frivilliga transaktioner (Nozick 2001:218). Detta gör nyliberaler mycket skeptiska mot statlig omfördelning av resurser då det innebär ett mellanled i transaktionen. Äganderätten står alltså över ekonomiskt utjämnande. (Nozick 2001:304).

Staten i den nyliberala läran ska alltså vara en minimal nattväktarstat, vars främsta uppgift är att upprätthålla säkerhet i landet, rättsväsendet och skydda individens rättigheter (Larsson 2014:147). Fria tyglar ska ges till det kapitalistiska systemet för "bara det kapitalistiska systemet kan ge ett maximalt antal människor möjligheten att förverkliga sin livsstil till ett

minimum av kostnader” (Larsson 2014:142). Målet är alltså att avreglera, privatisera den offentliga verksamheten och minska statens roll (Larsson 2014:147).

Nyliberalismen kan alltså sammanfattas som en tro på individens förmåga och rättigheter i kombination med att ett fritt kapitalistiskt system där konkurrens råder bäst kan tillgodose människan hennes behov utan att staten ska gå in och kränka hennes fri-och rättigheter.

4. Metod och material

4.1. Beskrivande idéanalys

En idéanalys kan ta sig flera olika uttryck och ha olika syften, men förenas i att sätta politikens bakomliggande idéer i centrum. Beckman (2005:12-14) beskriver hur fältet till en början delades in i ”innehållsliga” och ”funktionella” analyser av statsvetare som Evert Vedung, där det innehållsliga förhållningssättet innebär en prövning av giltigheten i argument, medan det funktionella går ut på att förklara till exempel idéers spridning. Självt delar Beckman, liksom Bergström och Svärd, in idéanalysen i kategorierna *beskrivande idéanalys*, *förklarande idéanalys* och *idékritik* (Beckman 2005: 14; Bergström & Svärd 2018:140-142). I och med att en beskrivande ansats inte får utrymme i Vedungs definitioner förhåller vi oss till de senare beteckningarna.

Att ta ställning till argument och pröva deras giltighet enligt en idékritisk metod är inget vi kommer ägna oss åt (Beckman 2005:55-57). Vi kommer inte heller ge oss på att slå fast varför eventuella ideologiska förändringar ägt rum (eller inte ägt rum), vilket vore fallet om vi ägnat oss åt förklarande idéanalys (Beckman 2005:80-83). Målet med uppsatsen är alltså beskrivande: vi vill kartlägga vilka föreställningar och argument som använts av det socialdemokratiska partiet och deras företrädare, om det däri skett en förändring och hur den i så fall sett ut. En sådan beskrivning sker dock inte i ett teorimässigt vakuum: den är ”något mer än ett återgivande av innehållet i ett politiskt budskap” (Beckman 2005:49). För att på detta sätt gå bortom själva innehållet kommer vi systematisera det med hjälp av analysverktyget VBF-triaden och relatera det till centrala drag i politiska ideologier.

4.2. VBF-triaden

Mats Lindbergs analysverktyg VBF-triaden kommer ge studien ett begreppsmässigt och metodologiskt ramverk. Modellens styrka är att den tydligt gör skillnad på olika beståndsdelar i ideologiska utfästelser, vilket ger förutsättningar för precision i analysen.

En analys med VBF-triaden som grund innebär att identifiera och redogöra för vilka värdeutsagor (V), beskrivande utsagor (B) och preskriptiva eller föreskrivande utsagor (F) som finns i ett givet textmaterial och hur de förhåller sig till varandra. Som helhet kan de sägas bilda ett ideologiskt paket, men analysen bygger på att de studeras var och en för sig. Beståndsdelarna beskrivs mer ingående nedan.

Lindberg delar in idéerna som studeras i två analysnivåer med olika abstraktionsnivå. Dels handlar det om den grundläggande nivån med djupgående värderingar och samhällsåskådningar. Med *värdeutsagor* menas här normativa uttryck för ideal, önsknings- och preferenser; med andra ord ideologins grundläggande värden (V). *Beskrivande utsagor* (B) handlar om uppfattningar om hur verkligheten är beskaffad. I den grundläggande nivån handlar det om ideologiska grundbultar som relationen mellan stat och marknad eller människans natur. Slutligen finns de *preskriptiva* eller *föreskrivande* (här föreskrivande) utsagorna (F), vilka uttrycker principer om politiskt eller socialt agerande (Lindberg 2018a:298-299).

Därtill identifieras en mer konkret operativ nivå, där vardagliga problemställningar och domänspecifika idéer studeras. I den operativa nivån handlar kategorin *värden* om mer konkreta politiska mål (M). *Beskrivningar* handlar om beskrivningar av situationer och det som utmärker dem, som saker, individer, problem och möjligheter (B-sit), men också metoder för att förverkliga värden eller uppnå mål (B-mm). *Föreskrifter* är på den operationella nivån uppmaningar till konkret handling i en given situation eller angående en viss fråga. Indelningen i olika nivåer gör att en röd tråd kan knytas mellan de konkreta utfästelser politisk debatt ofta består i och de ideologiska grunder de vilar på (Lindberg 2018 b:519, 521).

Eftersom V, B och F är så sammankopplade går de allt som oftast att utröna i ett givet material även om alla delar inte används uttryckligen. En verklighetsbeskrivning kan till exempel ge uttryck för värden som gått förlorade och underförstått ge uttryck för en önskan om en viss handling för att förändra situationen. På samma sätt kan en handlingsföreskrift säga något om

både vilka värden man vill uppnå och hur man ser på den rådande verkligheten (Lindberg 2018:301).

Efter att de olika beståndsdelarna identifierats kan analysen gå in i sitt nästa steg: att beskriva hur de förhåller sig till varandra i distinkta triader, där V underbygger B som leder till F. Det handlar om att visa upp eller rekonstruera den ”inre struktur” som innehållet i texten är uppbyggd av (Lindberg 2018b:514). Att rekonstruera den inre strukturen i varje givet uttalande ser vi dock inte som utrymmesmässigt möjligt. Vår analys kommer främst fokusera på att klassificera beståndsdelar och relatera dessa till ideologiska grundsatser, för att genom detta komma fram till *vad* i det ideologiska innehållet som eventuellt förändrats. Baserar man sin beskrivning av verkligheten på olika värden i olika tider? Ger man möjligtvis nya typer av föreskrifter men med syfte att uppnå samma värden som förut?

4.3. Material och avgränsningar

För att studera utvecklingen av Socialdemokraternas syn på bostadspolitiken väljer vi att göra nedslag i tre tidsepoker. Jämförelsepunkterna är valda med utgångspunkt i Grander och Bengtssons indelning av den svenska bostadspolitiken i fyra faser: en introduktionsfas fram till andra världskriget, en uppbyggnadsfas fram till början av 1970-talet, en förvaltningsfas fram till 1990-talskrisen och en avvecklingsfas som pågått därefter (Grander & Bengtsson 2023:120-138). Att göra nedslag i alla dessa perioder hade förvisso varit intressant, men också krävt en stor mängd material och blivit för omfattande för att göras rättvisa i vår studie. Ett första nedslag görs därför i 1970-talet, i början av den förvaltningsfas Grander och Bengtsson identifierar. Då hade miljonprogrammet nyss avslutats och vi förväntar oss en uppslutning bakom den linje som gjort det möjligt. Nästa nedslag görs i 1990-talet, en tid som präglades av nyliberala strömningar, ekonomisk kris, borgerligt regeringsskifte och omfattande ekonomisk-politiska reformer (däribland inom bostadspolitiken) (Grander & Bengtsson 2023:135-136). För att få in en modern jämförelsepunkt gör vi ett tredje nedslag i 2010-talet.

Vid varje jämförelsepunkt kommer vi studera den aktuella versionen av Socialdemokraternas partiprogram, kombinerat med ett bostadspolitiskt inlägg i riksdagens debatt (gemensamt benämnda som ”texter”). Partiprogrammen omarbetas med jämna mellanrum och är det tidigaste materialet som studeras både från 90-talet och den nutida perioden. Från 70-talet kommer debattinlägg från 1974 studeras jämte 1975 års partiprogram: 1974 utarbetades nya

bostadspolitiska riktlinjer vilket innebar att frågan debatterades flitigt. Vid nedslaget på 1990-talet använder vi partiprogrammet 1990 som första dokument. Formellt är det ett år innan *avvecklingsfasen* inleds, men vi utesluter inte att det går att se förändringar redan där, med tanke på att nyliberala idéer påverkade partiet redan under 80-talet. Slutligen har vi i det sista nedslaget valt bort inlägg från tiden för januariöverenskommelsen, med tanke på de eftergifter Socialdemokraterna fick göra i regeringsbildningen. Debattinlägget vi använt kommer från 2017 och är alltså inte helt nytt, men eftersom debattören Magdalena Andersson idag (2024) är partiledare menar vi att det bör spegla partitoppens hållning även nu.

Överlag menar vi att blandningen av formellt klubbade partidokument och individuella debattinlägg är en styrka. Visst kan man tänka sig att enskilda ledamöter kan ge uttryck för sådant som partiet som helhet inte ställer sig bakom, men just det kan också visa på förändringstendenser som inte hunnit klubbas igenom på en kongress. Att bara studera debattinlägg menar vi dock hade riskerat att bli alltför tunt: att även studera partiprogrammen ger oss också möjlighet att säga något om partiet som helhet.

Debattinläggen har tagits fram genom en sökning i riksdagens arkiv i kategorin ”kammarens protokoll”. Sökorden har varit ”socialdemokraterna + bostadspolitik”. Inläggen som valts ut behandlar bostadspolitik på ett heltäckande sätt eller är ideologiskt betonade inspel om mer specifika bostadspolitiska sakfrågor. I första hand har vi velat studera inlägg av högt uppsatta politiker, men om vi inte hittat företrädare ur den absoluta toppen har innehållet i debattinläggen varit avgörande. Avgränsningen till ett debattinlägg per tidsperiod har gjorts av utrymmesskäl. Visst hade generaliserbarheten troligtvis blivit bättre om vi kunna studera fler fall, men uppsatsens omfång tillåter inte materialet att bli för omfattande.

4.4. Tidigare forskning

Vår studie kan sägas kombinera två forskningsfält: ideologianalyser av socialdemokratin och studier av bostadspolitikens förändringar. När det gäller den svenska bostadspolitikens är Bo Bengtsson och Martin Grander två av Sveriges främsta statsvetare. Deras bok ”Bostadsfrågan som politik och intressekamp” har fungerat som en av huvudkällorna till uppsatsens bakgrundsavsnitt och ger en god överblick över bostadspolitikens och bostadstadsmarknaden sedan 1900-talets början. Bengtsson och Grander tar främst ett institutionellt grepp och studerar i utförliga kapitel bostadsfrågan genom aspekter som stigberoende, implementering och

korporatism. Författarna menar att statsvetenskapliga perspektiv på bostadspolitiken än så länge varit märkligt frånvarande i bostadsforskningen och vill bidra till att utveckla fältet (Bengtsson & Grander 2023:45-46). Boken tar genomgående upp ideologiska aspekter men undersöker inte dessa genom ett enskilt parti, vilket vi väljer att göra i denna studie.

Socialdemokratins ideologiska förändringar är däremot ett välutforskat ämne. Bland andra har Andreas Fagerholm (2013) studerat hur Västeuropas socialdemokratiska partier utvecklades ideologiskt mellan 1970 och 1999 utifrån partiprogram och valplattformar. Han menar att den svenska socialdemokratin var ett av de partier som förändrades minst drastiskt, men att nyliberala tendenser ändå varvades med gröna och traditionellt socialdemokratiska i ett slags ”sicksack-mönster” (Fagerholm 2013:242). Enligt Jonas Hinnfors (2015) har hela den europeiska socialdemokratin, även den svenska, gradvis rört sig från traditionella värden om kollektiv och offentliga lösningar mot marknadslogik och individualism. Speciellt vid ekonomiska nedgångar menar han att ideologin fått stå tillbaka och att tiden sedan 1990-talet präglats av ideologisk vilshenhet (Hinnfors 2015:140). Vi vill med vår undersökning se om detta också gäller på bostadsområdet.

5. Undersökning och analys

5.1. 1970-talet

5.1.1. Partiprogram 1975

Avsnittet om bostäder i 1975 års partiprogram inleds med ett stycke där det går att utläsa både värdeomdömen, beskrivningar och föreskrifter:

Socialt inriktad bostadspolitik för att bereda alla medborgare modernt utrustade och tillräckligt stora bostäder, för att undanröja trångboddheten och sanera undermåliga bostäder. Bostadsförsörjningen stöds finansiellt. Olika boendeformer jämföras i fråga om kostnader för de boende. En social bostadspolitik förutsätter ett väsentligt kooperativt och allmännyttigt företagande (Socialdemokraterna 1975:13).

I fråga om värden (V) uttrycks att ”alla medborgare” ska garanteras en god bostad, vilket tyder på ett ideal om jämlikhet som grundläggande värde. Skrivningen om de olika boendeformerna är också gjord med jämlikhet i boendekostnader i åtanke. Värdet återfinns på fler ställen i

programmet, bland annat i formuleringen ”Socialdemokratien strävar efter jämlikhet i fördelningen av egendom, inkomster men också i tillgången till utbildning och kulturella värden” (Socialdemokraterna 1975:2).

Vidare beskrivs målet med politiken som att undanröja trångboddhet och sanering av ”undermåliga bostäder”. Här finns alltså en beskrivning av att trångboddhet och undermåliga bostäder hör till problem i alltför många människors vardag (B-sit).

När det gäller praktiska föreskrifter (F) lyfter man särskilt fram det kooperativa och allmännyttiga företagandet som en förutsättning för bostadspolitiken man vill föra. Deras icke-vinstdrivande modell tyder också på en förståelse av marknadskrafterna som otillräckliga för att lösa sociala problem (B-mm). Detta stryks under av föreskriften om att bostadsförsörjningen ska stödjas finansiellt (F), samt den bärande roll man ger samhällelig kontroll över markpolitiken:

Marktillgångar i samhällets ägo, som motsvarar det långsiktiga byggnadsbehovet. Markanvändning under samhällelig kontroll. Mark- och fastighetsspekulation förhindras (Socialdemokraterna 1975:13).

I övrigt diskuteras medbestämmande för boende. Man vill att hyresgäster ska få möjlighet till inflytande i frågor som rör bostadsområdet (förvaltning, sanering m.m.), en föreskrift (F) som kan sägas vara grundad i ett jämlikhetsideal där den som äger en vara inte per definition måste vara den som också bestämmer över den (V).

5.1.2. Debatt 1974: Bergman

Per Bergmans inlägg hämtas ur en debatt om de nya bostadspolitiska riktlinjer som slogs fast av riksdagen 1974. Alla riksdagspartier utom Moderaterna ställde sig bakom det socialdemokratiskt framarbetade förslaget, något Bergman utmålar som en stor seger. Samtidigt gör han klart att det är sociala värden och hela folkets välfärd som står på spel och att marknadslösningar inte går att förlita sig på (V, B):

Herr Wennerfors säger att bostaden är som en vara som vilken annan som helst. Det är just vad den inte är. Om man talar om tandkräm och bilar kan man tillämpa marknadsekonomin principer, men

talar man om tandvård eller kommunikationer för hela folket passar inte marknadsekonomins principer - då måste vi ha andra värderingar (Prot. 1974:140: 59).

Debatten avhandlar också frågan om den tidigare hyresregleringens avskaffande. Bergman menar att avregleringen kan verka ideologiskt märklig, men att beslutet väglett av sociala värden och boendedemokratiska ideal om den enskildes rätt till påverkan:

Den väg vi nu går genom att avveckla hyresregleringen, vilket vi äntligen är ense om, kommer att ge bättre sociala effekter. Jag tror också att det ökade hyresgästinflytandet kommer ge bättre resultat (Prot. 1974:140: 63).

Att avskaffa en hyresreglering kan låta paradoxalt ur ett socialdemokratiskt perspektiv. Det görs dock inte till förmån för marknadsmässighet: här byts snarare ett marknadshämmande system ut mot ett annat. Beslutet bygger alltså dels på en förståelse om marknadskrafternas otillräcklighet (B-mm), dels på ett värde om jämlikhet och medbestämmande (V).

Utifrån Bergman kan även ett rättfärdigande av statligt stöd till allmännyttiga bolag utläsas. Som svar på kritik om att allmännyttan ”startar med handikapp” (i betydelsen fördel) svarar Bergman att om ett handikapp förekommer är det i form av en nackdel som de allmännyttiga bolagen egentligen inte borde ha (Prot. 1974:140: 60). Vidare säger han att:

De har fullföljt det sociala ärende som samhället har avsett med bostadslångivningen, nämligen att alla människor skall bjudas en bra lägenhet, och de har ett handikapp gentemot andra upplåtelseformer genom att de uppfyller det kravet (Prot. 1974:140: 61-62).

Utifrån denna beskrivning (B-sit) om att allmännyttan tar ett kostsamt ansvar för sociala aspekter går också att utläsa att privata utförare inte tar det sociala ansvar de borde. Därför kan statligt stöd till allmännyttan rättfärdigas (F).

5.1.3. Sammanfattning 1970-talet

Under 1970-talet kan vi utläsa en stark koppling till funktions socialistiska värden. Det framgår tydligt en strävan mot jämlikhet med betoning på gemenskap (V). Alla medborgare ska erbjudas boenden med hög standard oberoende vilken ekonomisk klass de tillhör. Det går tydligt att koppla socialdemokraternas bostadspolitik till socialistiska ideal om att alla ska få förutsättningar till ett drägligt liv och att staten fyller en central funktion i fördelningen av

resurser i samhället. Ytterligare något som går att koppla till socialistiska värden är skepticismen mot marknadslösningar som något det inte går att förlita sig på då de missar sociala värden.

Föreskrifter om att öka medbestämmandet och gynna Kooperationen kan relateras till en socialistisk uppfattning om att kapitalägarnas makt över människor är oskälig (B). Kapitalägarnas makt begränsas och stora glapp i levnadsstandard ses som ett grundläggande samhällsproblem (B) vilket är centralt inom funktionssocialismen. Makten ska ligga hos de som brukar resurserna (V).

När det kommer till verktyg för att påverka bostadspolitiken lyfter man endast upp kommunal planering samt att gynna allmännyttiga och kooperativa bolag för att genomföra bostadspolitiken (F). De är inte kategoriskt emot att låta privata företag vara utförare, vilket följer funktionssocialismens ideologi, men framhäver att de föredrar att det sker i allmännyttiga bolags regi.

5.2. 1990-talet

5.2.1. Partiprogram 1990

I avsnittet om bostadspolitik i partiprogrammet från 1990 lyder första stycket:

Alla har rätt till en god bostad till ett skäligt pris, med en modern utrustning och av den storlek som motsvarar familjens behov. Detta kräver ett samhällsekonomiskt stöd till de boende och att staten finansiellt stöder bostadsbyggandet för att garantera en tillräckligt hög nyproduktion och en önskvärd sanering och ombyggnad av äldre bostadshus. Kommunerna har det direkta ansvaret för att bostäder byggs och förmedlas. Detta förutsätter en aktiv kommunal markpolitik. Allmännyttig och kooperativ bostadsproduktion främjas (Socialdemokraterna 1990:30).

Styckets första mening ger uttryck för principen om den goda bostaden som en angelägenhet för hela befolkningen. Bostadspolitiken ska alltså vara generell och inte bara rikta sig till de mest utsatta. Tankefiguren har en stark koppling till jämlikhet som grundläggande värde (V). Därefter följer en rad mer konkreta föreskrifter. Staten ska finansiellt stödja bostadsbyggande, kommunerna ska föra en aktiv markpolitik och allmännyttan och bostadskooperationen ska främjas (F). Det stora utrymme som offentliga och icke-privata aktörer ges menar man "krävs" för att nyproduktionen ska hålla en tillräckligt hög takt och det äldre beståndet ska skötas på

rätt sätt. Underförstått menar man alltså att målen inte gått att uppfylla om staten, kommunerna och de icke-vinstdrivande bostadsaktörerna inte tagit betydande ansvar. Med andra ord: otyglade marknadskrafter tar inte tillräcklig hänsyn till sociala faktorer (B). Denna förståelse av sakernas tillstånd kommer också till uttryck i ett senare stycke genom föreskriften ”hyrans nivå kontrolleras genom regler för hyressättningen och rätt till hyresgästerna att förhandla om hyran” (F). Marknadskrafternas baksidor syns även i föreskriften om att ”oskäligen vinster vid byggande, förvaltning och försäljning förhindras” (F) (Socialdemokraterna 1990:30).

5.2.2. Debatt 1999: Olander

Ronny Olanders anförande i riksdagen 1999 inleds med en översikt av den svenska sociala bostadspolitikens utveckling under 1900-talet. Han talar sig varm om bland annat bortbyggandet av trångboddhet och bostadsbrist samt höjningen av bekvämlighetsstandard (B). Hög boendestandard och jämlik fördelning av boende nämns särskilt som goda resultat av politiken (B), vilket knyter an till ett jämlikhetsideal som något gott och grundläggande (V).

Därefter följer ett stycke om medel för att uppnå politiska mål. Olander tar återigen avstamp i historien:

Det är en vanlig uppfattning att den sociala bostadspolitikerna är beroende av stora statliga subventioner. Den mest omfattande perioden av bostadsbyggande, miljonprogrammet, genomfördes emellertid utan stora statliga subventioner. Därefter infördes räntebidragen och staten garanterade en viss nominell räntenivå för lån till nyproducerade lägenheter. (Prot. 1998/99:43: 16)

Olander gör här en beskrivning av de medel som använts för att uppnå det stora miljonprogramsmålet (B-mm). Genom att ge sig på ”myten” om att stora statliga investeringar krävs för att uppnå storskaligt bostadsbyggande vill han understryka detta som allmän princip: ”det går att bygga storskaligt utan att det kostar statskassan enorma belopp!” (B-mm).

Efter att ha beklagat sig över att bostadsproduktionen sjunkit och boendekostnaderna vuxit som andel av inkomsten med följden att moderna bostäder blir otillgängliga (B-sit) ger Olander uttryck för det jämlikhetsbaserade värdet om att alla människor, inte bara de med höga inkomster, ska ha rätt att bo bra (V). När han ska gå in på rent konkreta åtgärder för att komma tillrätta med situationen görs det med ekonomisk försiktighet:

Det viktigaste medlet för att få fart på bostadsproduktionen är att bedriva en sund ekonomisk politik som håller tillbaka räntenivåerna och som gör det möjligt för hushållen att öka de disponibla inkomsterna. Detta utgör en viktig grundförutsättning för en ökad efterfrågan på bostäder och en fortsatt god produktion (Prot. 1998/99:43: 16).

Med hänvisning till miljonprogramsexemplet är det alltså inte stora statliga subventioner som ska tillämpas. Att hålla tillbaka räntenivåerna och ge folk möjligheten att öka sina inkomster är istället metoden som ska gälla (F). Ambitionen blir inte att sänka kostnaderna för boendet, utan att få människor att ha råd med de ökade kostnaderna.

5.2.3. Sammanfattning 1990-talet

I stort sett kan man säga att uppslutningen kring funktionssocialistiska värdeutfästelser (V) var stark under 90-talet. Både i partiprogrammet och debattinlägget är det vanligt med formuleringar om ”allas rätt till en god bostad” och liknande, värderingar som går igen i den generella bostadspolitiken med bostaden som välfärd och allmänt kan sägas vara kopplade till den socialistiska jämlikhetstanken. Värdena visar sig även i verklighetsbeskrivningar och problemformuleringar (B). Det låga bostadsbyggandet beskrivs som ett problem, men även ojämlikheten på bostadsmarknaden. Exempel går att hitta i Olanders debattanföreläsning, där den bristande tillgången till moderna bostäder för breda befolkningslager problematiseras.

När det gäller föreskrifter om politisk handling (F) finns det stöd i partiprogrammet för metoden om statligt stöd till bostadsbyggande bolag. Programmet skrevs förvisso 1990, innan den borgerliga regeringen beslutat att avskaffa subventionerna. Här syns den funktionssocialistiska tanken om att det är *resultatet* av produktionen och *nyttjandet* av en vara som är det viktiga, snarare än *ägandet*. De olika metoderna för att begränsa marknadskrafterna (exempelvis gynnande av allmännyttan och Kooperationen samt hyresregleringar) visar också på misstro mot rena marknadslösningar. I Olanders debattinlägg syns dock ett skifte: talet om att höja folks disponibla inkomster och bedriva sunda statsfinanser känns snarast igen från en nyliberal tanke om individuella lösningar och att minimera offentliga utgifter, även om både värden och beskrivningar känns igen från funktionssocialismen. Det är viktigt att inse att Olanders inlägg kommer efter flera år av återhållsam finanspolitik och en styrränta på 500% i färskt minne, men det går inte att säga annat än att dessa metoder innebär en betydande ideologisk förskjutning i synen på statens roll i bostadsförsörjningen.

5.3. 2010-talet

5.3.1. Partiprogram 2013

I partiprogrammet nämns endast följande om bostadspolitiken:

Lågt bostadsbyggandet driver upp bostadskostnaderna, minskar rörligheten i samhället, ökar trångboddheten och förhindrar unga människor att skaffa en egen bostad. Vi socialdemokrater ser bostaden som en social rättighet och bostadspolitiken som en del av välfärdspolitiken. Därför anser vi att det är ett samhälleligt ansvar att trygga bostadsförsörjningen. Starka allmännyttiga och kooperativa företag är nödvändiga för att hålla nere boendekostnaderna och för att motverka segregation. De boendes inflytande över sin bostad och sitt bostadsområde ska öka (Socialdemokraterna, 2013:37).

Ur detta går det att utläsa bostadsbristen som det största problemet i bostadsfrågan (B-sit) samt att bostaden är en social rättighet som staten ansvarar för (B). Sociala rättigheter är viktiga för partiet, vilket syns på andra ställen i programmet (B):

Vissa områden kommer dock aldrig att lämpa sig för marknadslogiken. De sociala rättigheter, som ska komma alla till del oberoende av inkomst, ska inte fördelas av marknaden (Socialdemokraterna 2013:36).

I syfte att hålla nere boendekostnaderna och motverka segregation beskrivs behovet av att de offentliga och kooperativa företagen är starka (B-mm). Det visar även en syn på rena marknadslösningar som otillräckliga för att nå sociala mål (B).

Värdeutsagor (V) går att finna i andra delar av partiprogrammet då de hävdar att människan först är fri då de sociala behoven är tillgodosedda och det är en förutsättning för att kunna utvecklas som människor (Socialdemokraterna 2013:8). De betonar även vikten av att bryta ned maktstrukturer i samhället och ta parti för dem som har mindre makt. Det är enligt partiet ”bara då som friheten i vårt samhälle kan bli större” (Socialdemokraterna 2013:8).

I fråga om beskrivande utsagor (B) kan vi förstå det som att maktstrukturer är en av de största sjukdomarna på vårt samhälle. De lyfter kapitalismen som ett hot då det skapar ”ojämn fördelning, stora orättvisor och kraftiga sociala spänningar inom och mellan länder” (Socialdemokraterna 2013:10). Trots det lyfter de också positiva sidor av kapitalismen och

menar att den hjälpt många ur fattigdom och förbättrat våra liv på flera sätt (Socialdemokraterna 2013:11).

5.3.2. Debatt 2017: Andersson

Debatten behandlar frågan om reavinstskatter på bostäder och talare för Socialdemokraterna är Magdalena Andersson. I fråga om värdeutsagor (V) lyfter Andersson specifikt värdet av att ungdomar ska få tillgång till sina första egna lägenheter.

Jag brinner för att de ungdomar som sitter på läktaren [...] ska få samma möjlighet som min generation fick, nämligen att få den underbara känslan av att sätta nyckeln i låset till sin egen första bostad, vrida om och kliva in. De ska få känna: här bor jag. Jag har ett eget boende (Prot. 2016/17:74: 12).

Hon betonar vikten av att vara en självständig människa med eget boende och arbete. Att alla ungdomar ska tilldelas friheten av att vara självständig och bestämma hur de vill leva (V). Andersson framhåller senare satsningar på billiga hyresrätter som regeringen genomfört, men menar att det är fler än ungdomar som gynnas av en sådan politik (V, B): ”Det finns inget som är viktigare för denna regering när det gäller bostadspolitiken än att det finns bra bostäder för alla människor som har normala inkomster” (Prot. 2016/17:74: 16).

Vad gäller föreskrivande utsagor (F) lyfter Andersson fram att det är genom en kombination av aktiv regering, ansvarstagande kommuner, en byggbransch som anstränger sig och en positiv ekonomisk konjunktur som gjort det möjligt att öka byggandet i landet under den rådande mandatperioden (Prot. 2016/17:74: 10-11). Hon betonar att det är genom investeringsstöd till byggbolag och kommuner som de ska styra bostadsmarknaden. Ekonomisk stimulans är det vassaste verktyget för att påverka hur mycket och vad som byggs. Det framgår även att en höjning av reavinstskatten inte är något de förespråkar, då det skulle förhindra äldre par att flytta som kunde ge plats till större familjer. Men de är också emot en sänkning eftersom det gynnar dem som tjänat mycket på sina bostäder (B, F). Utöver det kritiserar borttagandet av fastighetsskatten utan antydning på att de själva skulle vilja återinföra den (Prot. 2016/17: 13-16).

Gällande verklighetsbeskrivning (B) kan vi utläsa att bostadsbrist och framförallt brist på hyresrätter för ungdomar som det största problemet. Det kan lösas bäst av en kombination av marknadskrafter med inslag av statlig styrning i form av ekonomiska incitament (F).

5.3.3. Sammanfattning 2010-talet

Utifrån 10-talets texter kan vi utläsa en del värdeutsagor (V) som stämmer överens med funktionssocialismen. Partiprogrammet belyser jämlikhet som det högsta värdet att eftersträva för att alla människors rätt till ett gott liv och att boendet inkluderas i välfärden. Andersson lyfter även satsningar på hyresrätter till rimliga hyror som regeringens viktigaste bostadspolitiska åtgärd, vilket kan utläsas som baserat på ett jämlikhetsideal. I debatten framgår dock också mer liberala tendenser; målet att ge individen frihet, framförallt unga som ska bygga sina egna liv och förverkliga sig själva. Socialliberala tendenser kan även återfinnas i förslaget om en bestående reavinstskatt. Dels är man emot en sänkning av jämlikhetsskäl men ser även att ett för högt skattetryck kan begränsa bostadsaffärer och bli en avkylande faktor på marknaden (V, B).

När det kommer till handlingsförslag (F) lyfter Andersson att staten har ett ansvar som finansjär och talar sig varm om de statliga stöd som regeringen infört. Hon förespråkar inte att staten nödvändigtvis behöver vara utförare, vilket känns igen från funktionssocialismens ideal om relationen mellan det offentliga och det privata.

De beskrivande utsagorna (B) kretsar kring teman som går att koppla till funktionssocialismens syn på samhället. Utifrån Andersson kan ett stöd för modellen där kontroll och ägande av kapital delas upp utläsas, i och med att det är en kombination av privata och offentliga utförare som bäst kan tillgodose medborgarnas behov i bostadsfrågan. Partiprogrammet innehåller formuleringar om motsättningen mellan marknadslogiken och de sociala rättigheterna, något bostaden också definieras som. Andersson talar dock om vikten av att staten arbetar tillsammans med marknadsaktörer i bostadsfrågor. Detta kan verka motsägelsefullt, men kan också utläsas som ett stöd för funktionssocialismens princip om bostaden som en del av välfärden, fast med speciella villkor.

6. Resultat och diskussion

Vid en jämförelse av de tre tidsnedslagen kan vi slå fast att varken socialliberala eller nyliberala tankegångar dominerade Socialdemokraternas syn på bostadsfrågor vid någon av dem. Värdeämässigt finns det en kontinuitet i att knyta an till värdet om jämlikhet genom att prata om ”allas rätt till bostad”, beskriva bostaden som social rättighet eller en del av välfärden. Bostadsbrist tolkas enligt samma logik som ett jämlikhetsproblem. En annan röd tråd är synen på hyresrätten som upplåtelseform, som genomgående beskrivs som grundläggande för att uppnå sociala mål. Vidare skriver man i alla perioder under på den funktions socialistiska principen om att staten har en viktig roll i att ge korrektiv till marknaden och att rena marknadslösningar inte är att föredra.

Förändringstendenser går dock att se i att vissa funktions socialistiska principer inte betonas lika starkt som tidigare. Till att börja med fanns det under både 1970- och 1990-talen en kritik mot spekulering och oskäliga vinstintressen på bostadsområdet, främst i partiprogrammen men också i Bergmans debattinlägg. Liknande beskrivningar går dock varken att hitta i partiprogrammet från 2013 eller Anderssons debattinlägg fyra år senare. Som problem nämner man i partiprogrammet enbart det låga bostadsbyggandet: höga priser och segregation (de två andra problem som tas upp) beskrivs endast som konsekvens av detta. I partiprogrammet från 2013 beskrivs bostadsfrågan som ett samhälleligt ansvar, men föreskrifter om politiska åtgärder saknas.

På liknande sätt kan man se en nedtoning av föreskrifter som rör statens relation till allmännyttan. I partiprogrammet från 1970-talet menade man att det allmännyttiga och kooperativa företagandet skulle vara ”väsentligt” och Bergman försvarade de gynnsamma villkor allmännyttan fick. 1990 hävdade man att allmännyttan och Kooperationen skulle ”främjas”. 2013 är skrivningen att kooperativa och allmännyttiga företag ska vara ”starka”. I begreppet finns värdeutsagan om det icke-privatägda som viktigt kvar, men föreskriften om att från politiskt håll stödja det har försvunnit. Hyresgästers inflytande på bostadsmarknaden genom rätten att förhandla om hyran fanns med i partiprogrammen från både 1975 och 1990, men saknas 2013.

I både 90- och 10-talsnedslagen hittar vi liberala inslag i debattörernas resonemang. Det går dock inte att tala om en linjär ökning av dem: statliga subventioner gick exempelvis från att ses som onödiga 1999 till positiva 2017.

I de texter där vi hittar social- eller nyliberala inslag finns även funktionssocialistiska utsagor. Olander höll exempelvis hårt vid det funktionssocialistiska jämlikhetsvärdet, trots att hans föreskrifter handlade om individbaserad efterfrågan och återhållsamma statsfinanser. Andersson förde liberala värderesonemang om individens självförverkligande genom bostaden och förespråkade varken höjd reavinstskatt eller ett återinförande av fastighetsskatten. Stödet för statliga subventioner och övergripande jämlikhetsideal fanns dock också med. Att de social- och nyliberala utsagorna ökat efter 1970-talet kan vi alltså slå fast: i den första perioden stämde både värden, beskrivningar och föreskrifter med funktionssocialismen. Ingen av de liberala ideologierna har däremot tagit över som dominerande från funktionssocialismen.

6.1. Slutsats

För att återgå till vår frågeställning undrade vi om det skett en ideologisk förändring i Socialdemokraternas syn på bostadsfrågor sedan 1970-talet. Svaret på frågan måste bli ja, men eftersom värdeomdömen, verklighetsbeskrivningar och föreskrifter inte alla bytts ut rör det sig inte om ett totalt ideologiskifte. I dagens läge kan partiets hållning i bostadsfrågan närmast beskrivas som präglad av nedtonad funktionssocialism med socialliberala inslag, vilket får sägas vara en relativt stor skillnad från undersökningens utgångspunkt i 1970-talet.

Därmed går våra resultat i linje med den tidigare forskning som studerat socialdemokratins ideologiska utveckling och funnit nedtoning av det traditionella budskapet samt ökad individualism och marknadsförespråkande. Hinnfors iakttagelse om att ekonomisk nedgång särskilt får partiet att röra sig bort från sina traditionella ideal stämmer också väl överens med att den nyliberala syn på statliga subventioner vi identifierade under 90-talet reviderades under de goda åren på 10-talet. Hur det tidiga 2020-talets lågkonjunktur kommer påverka partiets bostadspolitik får dock framtida forskning svara på.

Källförteckning

Adler-Karlsson, Gunnar, 1970. Funktionssocialism: ett alternativ till kommunism och kapitalism. Uppsala: Verdandi debatt.

Beckman, Ludvig, 2005. Grundbok i idéanalys: det kritiska studiet av politiska texter och idéer. Stockholm: Santérus förlag.

Bengtsson, Bo & Martin Grander, 2023. Bostadsfrågan som politik och intressekamp. Malmö: Egalité bokförlag.

Bennich-Björkman, Li 1999. "Socialliberalism - från politisk idé till dominerande mentalitet" i Holmberg, Håkan (red.), *Globalisering, ideologi och nationell politik*. Hedemora: Gidlunds Förlag. s 41-47.

Birgersson, Bengt-Owe, 2008. Bostaden en grundbult i välfärden: en förstudie om levnadsvillkor och boende - del ett. Hyresgästföreningen.

Bergström, Göran & Per-Anders Svärd, 2018. "Idé- och ideologianalys" i Bergström, Göran - Boréus, Kristina (red), *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur. s. 133-176.

Englund, Peter, 1999. "The Swedish Banking Crisis: Roots and Consequences", *Oxford Review of Economic Policy*, vol. 15, nr 3, s. 80-97.

Fagerholm, Andreas, 2013. Socialdemokrati, nyliberalism och grön politik: en komparativ studie av den västeuropeiska socialdemokratins ideologiska vägval 1970-1999. Åbo, Finland: Åbo akademis förlag.

Hinnfors, Johan, 2015. "Socialdemokraterna: från klar vaghet till vag klarhet", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 117, nr 2, s. 137-152.

Larsson, Reidar, 2014. Politiska ideologier i vår tid. Lund: Studentlitteratur.

Lindberg, Mats, 2018 a. "The VDP-triad in Ideational Analysis, Part I", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 120, nr 2, s. 277-359.

Lindberg, Mats, 2018 b. "The VDP-triad in Ideational Analysis, Part II", *Statsvetenskaplig tidskrift*, vol. 120, nr 3-4, s. 435-554.

Ljunggren, Stig-Björn, 2008. *Ideologier*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.

Nozick, Robert, 2001. *Anarki, stat och utopi*. 2 uppl. AB Timbro.

Nationalencyklopedin, 2023 Sveriges socialdemokratiska arbetareparti <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/sveriges-socialdemokratiska-arbetareparti> (hämtad 2024-01-02).

Prot. 1974:140. Riksdagens protokoll 11 december 1974.

Prot. 1998/99:43. Riksdagens protokoll 21 januari 1999.

Prot. 2016/17:74. Riksdagens protokoll 24 februari 2017.

Rosenberg, Göran 1999. "Har socialliberalismen en framtid?" i Holmberg, Håkan (red), *Globalisering, ideologi och nationell politik*. Hedemora: Gidlunds Förlag. s. 48-58.

Socialdemokraterna 2013. *Ett program för förändring*. Svensk Nationell Datatjänst. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://snd.gu.se/sv/vivill/party/s/p/2013>. Hämtdatum 2023-12-23.

Socialdemokraterna 1990. *Socialdemokraternas partiprogram*. Svensk Nationell Datatjänst. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://snd.gu.se/sv/vivill/party/s/p/1990>. Hämtdatum 2023-12-23.

Socialdemokraterna 1975. *Program*. Svensk Nationell Datatjänst. [Elektronisk] Tillgänglig: <https://snd.gu.se/sv/vivill/party/s/p/1975>. Hämtdatum 2023-12-23.

Steger, Manfred B. & Ravi K. Roy. Neoliberalism: A Very Short Introduction. 2 uppl.
Oxford: Oxford University Press.

Sveriges Radio, 2021. “Riksdagen har röstat bort Stefan Löfven och regeringen”.
Nyhetsartikel. 2021-06-21. [Elektronisk] <https://sverigesradio.se/artikel/riksdagen-har-rostat-bort-stefan-lofven-och-regeringen>. Hämtdatum 2023-12-18.

SVT, 2014. “Här är Löfvens regering”. Nyhetsartikel. 2014-10-03. [Elektronisk]
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/ny-regering-presenterad>. Hämtdatum 2023-12-18.

Teorell, Jan, Hanna Bäck, Johan Hellström & Johannes Lindvall, 2020. 134 dagar: om
regeringsbildningen efter valet 2018. Göteborg/Stockholm: Makadam.